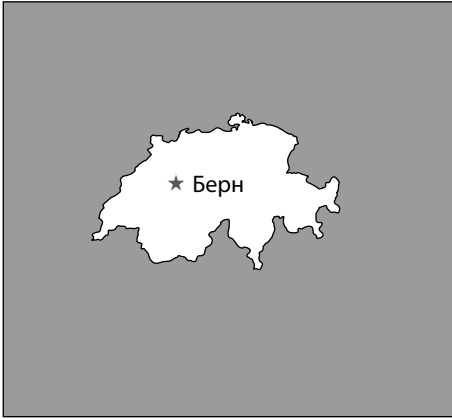

ШВЕЙЦАРІЯ

Сучасна назва держави: Швейцарія (*нім.* die Schweiz, *фр.* la Suisse, *итал.* Svizzera, *пем.* Svizra) або Швейцарська Конфедерація (*латин.* Confoederatio Helvetica, *нім.* Schweizerische Eidgenossenschaft, *фр.* Confédération suisse, *итал.* Confederazione Svizzera, *пем.* Confederaziun svizra).

Перша згадка про народ/країну у писемних джерелах. Вперше про «країну гельветів – племені, багатого золотом, але мирного» згадує давньогрецький філософ, історик і географ Посідоній (бл.135–51 рр. до н. е.), якого у кн.VII своєї «Географії» цитує Страбон (б4 до н. е. –24 н. е.). Сам Страбон у IV кн. «Географії» пише, що «із тих, хто населяє прирейнські країни, першим серед усіх племен є гельвети, в області яких на горі Адула знаходяться витoki Рейну».

Сучасна назва країни походить від назви населеного пункту Швіц (Schwytz). Вперше у формі «Suittes» вона була згадана в документі від 14.08.972 р. яким Оттон II, за бажанням свого батька, підтвердив Ейнзідельнському абатству володіння землею «Suittes» та низкою інших.

Після перемоги у битві під Моргартеном 1315 р. нещодавно створений союз кантонів

Урі, Швіц та Унтервальден почав називатись «Schwyzers».

Створення держави. 01.08.1291 р. кантони Урі, Швіц та Унтервальден «на вічні часи» підписали союзний договір.

Незалежність кантонів Швіц і Урі 1307 р. визнав німецький король Адольф Нассауський, а кантону Унтервальд – у 1309 р. Генріх VII. Відповідно до Вестфальського мирного договору 1648 р., Священна Римська імперія визнала незалежність Швейцарії, яка тоді складалась із кантонів Урі, Швіц, Унтервальден, Люцерн, Цюріх, Цуг, Гларус, Берн, Фрібург, Золотурн, Базель, Шаффгаузен і Аппенцель.

Історичні назви держави: Швейцарський Союз (1291–1798); Гельветична Республіка (1798–1803); Швейцарський Союз (1803–1848); Швейцарська Конфедерація (з 1848).

Площа: 41,2 тис. км², що у 14,6 разу менше за територію України. Це переважно гірська країна, найнижча точка якої перебуває на висоті 195 м. від рівня моря, а найвища – 4634 м.

Населення: 8 млн 392 тис. осіб, серед яких 2 млн – іноземці (на 31.09.2016, Федеральний статистичний офіс).

Очікувана тривалість життя при народженні: 83 р. (для чоловіків – 80,8, для жінок – 85,1) (2015, Евростат).

Етнічний склад населення: швейцарці – 76,2%, іноземні громадяни – 23,8% (2013, Федеральний статистичний офіс).

Чисельність українців: 6423 осіб як іноземних громадян (01.01.2016, Федеральний статистичний офіс).

Столиця: Берн – 130 тис. осіб (агломерація – 407 тис.). **Найбільші міста:** Цюріх – 391 тис. (агломерація – 1 млн 315 тис.); Женева – 194 тис. (агломерація – 570 тис.); Базель – 168 тис. (агломерація – 537 тис.); Лозанна – 134 тис. (агломерація – 403 тис.); Вінтертур – 109 тис. (на 01.01.2016, Федеральний статистичний офіс).

Державна мова. Офіційними мовами Швейцарської Конфедерації є: німецька, французька, італійська й романшська (ретороманська). Німецька мова є рідною для 64,9%, французька – для 22,6%, італійська – для 8,3%, ретороманська – для 0,5% (2012, Федеральний статистичний офіс).

Релігійний склад населення: католики – 37%, протестанти – 24%, інші християнські церкви – 6%, мусульмани – 6%, нерелігійні – 25% (2015, Федеральний статистичний офіс).

Державний устрій: федеративна республіка. **Глава держави та уряду:** колективним главою держави є уряд Швейцарської Конфедерації – Федеральна рада. Щороку один із семи членів Федеральної ради обирається президентом Швейцарської Конфедерації з повноваженнями головуючого члена Федеральної ради.

Вищий законодавчий орган: Федеральна асамблея, що складається з двох палат: Національної ради й Ради кантонів. Президенти обох палат переобираються щороку.

Діюча Конституція прийнята на референдумі 18.04.1999 р. До того діяла Конституція 1874 р. Перша швейцарська Конститу-

ція (Гельветичної Республіки) була прийнята у 1798 р. за прикладом французької і під тиском Франції. Перша Конституція Швейцарської Конфедерації була ухвалена 12.09.1848 р.

Статус відносин з ЄС: не є членом ЄС, відносини регулюються двома пакетами двосторонніх угод від 2000 і 2004 рр.; член Європейської економічної зони у 1994–2005 рр.; член Шенгенської зони з 12.12.2008 р.

Статус в інших провідних міжнародних організаціях, союзах: ініціатор створення Міжнародного комітету Червоного Хреста (1863); співзасновник ЄАВТ (1960); співзасновник ОЕСР (1961); член Ради Європи (з 1963); співзасновник ОБСЄ (1973); співзасновник СОТ (1995); член ООН (з 2002).

Розмір ВВП на душу населення (в поточних цінах) у 2016 р., за даними Евростату, склав 71200 євро; за даними МВФ – 79242 дол. США (2 місце в світі); за даними Світового банку – 78813 дол. США (2 місце в світі).

КОРОТКА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ

Проживання людей на території сучасної Швейцарії фіксується з часів приблизно у 150 тис. років тому. У V–I тис. до н. е. на берегах швейцарських озер виникли поселення первісних людей. Вони становили окрему культуру, представники якої займалися полюванням та рибальством і мешкали в дерев'яних будівлях на палях на озерних берегах.

З середини I тис. до н. е. територію сучасної Швейцарії почали заселяти представники індоєвропейських племен – кельтів. Найбільшим кельтським плем'ям, яке оселилось у західній частині швейцарських теренів, були гельвети, на південний захід від них (у районі Аванш) оселились тігуріни. На північному заході сучасної Швейцарії (у районі Базеля) осіли раураки, на південному сході (у районі Беллінцона) – лепонтійці, на південному заході – седуни (у районі Сьона), верагри (у райо-

ні Мартіні), нантуати (біля Женевського озера), у східній частині – рети.

У 58 р. до н. е. під зростаючим тиском германців гельвети та ряд інших племен швейцарських кельтів вирішили переселитись до атлантичного узбережжя Галлії. Не бажаючи пропускати маси гельветів через підконтрольні Риму землі, та щоб на звільнені ними території прийшли германці, римляни вирішили зупинити цю міграцію. Римські війська на чолі з Гаєм Юлієм Цезарем розбили гельветів у битвах на р. Арар та біля м. Бібракте у східній частині Галлії. Зазнавши дуже суттєвих втрат, гельвети були змушені повернутись назад, але вже у якості залежних від Риму федератів. З цього часу розпочинається римське просування у Швейцарії, в основному завершене у 15 р. до н. е. із завоюванням земель ретів та навколишніх племен.

Римське панування у Швейцарії відзначається урбанізацією та латинізацією краю. Римляни почали засновувати на території Швейцарії колонії, будувати міста, надавати землю ветеранам римської армії під заселення, будувати дороги. Показово, що чотири з п'яти найбільших міст Швейцарії (Цюріх, Базель, Женева і Лозанна) виникли на місцях колишніх римських міст. За античних часів на швейцарських землях мешкало не більше 200 тис. осіб, а політико-адміністративним центром був Авентікум у Західній Швейцарії. Більшість земель сучасної Швейцарії входила до складу римських провінцій Ретія та Верхня Германія.

Мирне життя тривало до 260-х рр., коли до Гельвеції почали проникати і оселятися германські племена алеманів. У 433 р. розбиті римлянами на чолі з Флавієм Аецієм бургунди були поселені у якості римських федератів у західній частині нинішньої Швейцарії. Вони створили своє королівство зі столицею в Женеві і з 455 р. починають розширювати свої володіння. Показово, що лінія поділу су-

часної Швейцарії на німецькомовні та франкомовні кантони приблизно відповідає територіям розселення алеманів та бургундів. Найдовше римські традиції та мова зберігались у Ретії (сучасні спадкоємці – романші, які живуть у кантоні Граубюнден).

Після падіння Римської імперії у 476 р. територія Швейцарії була поділена між Бургундським і Остготським королівствами, під зверхність яких після поразки від франків у 496 р. перейшли алемани. У 536 р. під контроль франків перейшла остготська частина території сучасної Швейцарії (як частина герцогства Алеманія), а в 543 р. – бургундська (як частина королівства Бургундія). Південь сучасної Швейцарії (Тічіно) у 569 р. був включений до складу Лангобардського королівства і перебував під контролем лангобардів до 774 р., коли франки завоювали їх королівство.

За Верденським договором 843 р., яким сини Карла Великого розділили його імперію, східна частина Швейцарії разом з Алеманією (згодом Швабія) дісталась королю Східно-Франкського королівства Людовіку II Німецькому, а західна і південна – імператору Заходу Лотарю I. Після розпаду держави Лотаря Західна Швейцарія у 888–933 рр. була частиною незалежного Королівства Верхня Бургундія, а в 933–1034 рр. об'єднаного Бургундського королівства. У 1034 р. Бургундія увійшла до складу Священної Римської імперії. Таким чином усі швейцарські землі опинились під верховною владою германських імператорів.

Після цього протягом XI–XIII ст. Швейцарія розпалась на дрібні феодалні володіння. На середину XIII ст. країна перебувала під владою швабських герцогів та їх васалів, графів Савойських, а головно – Габсбургів. Саме в цей час розпочинається політична консолідація швейцарських земель та інтенсивна боротьба швейцарців з Імперією. Найбільшою сво-

бодою володіли гірські кантони в центральній частині країни.

З метою протистояння спробам австрійських Габсбургів підкорити їх та встановити політичний контроль над перевалом Сен-Готард, через який ішов важливий торговий шлях з Німеччини в Італію, кантони Урі, Швіц і Унтервальден 01.08.1291 р. укладають постійний оборонний союз. Цей «Вічний союз» започаткував сучасну Швейцарську Конфедерацію. Свою незалежність це об'єднання відстояло в 1315 р. у битві при горі Морґартені, в якій було розбито військо Габсбургів та їх союзників. Невдовзі після перемоги Урі, Швіц і Унтервальден 09.12.1315 р. підтвердили свій союз новим союзним договором. Поступово, на фоні війн з австрійцями, до союзу почали приєднуватись інші кантони, здебільшого міські. У 1332 р. – Люцерн, у 1351 р. – Цюріх, у 1352 р. – Гларус і Цуг, у 1353 р. – Берн (із союзними містами Біль і Золотурн). 07.10.1370 р. шість кантонів конфедерації (Цюріх, Люцерн, Цуг, Урі, Швіц і Унтервальден) укладають між собою договір, яким регулюються повноваження судів на території союзних кантонів.

Фактична незалежність конфедерації була відстояна у битвах проти австрійських армій: під м. Земпах 09.07.1386 р., де була розгромлена лицарська кіннота герцога Австрії Леопольда III, а сам герцог загинув, і під м. Нефельс 09.04.1388 р., після чого кантон Гларус знову приєднався до союзу. Укладений з Австрією 1389 р. мир (поновлюваний у 1394 та 1412 рр.) завершив оформлення союзу восьми кантонів. Крім самих кантонів, до складу конфедерації у якості союзних земель поступово були приєднані: у 1406 р. – Невшатель, у 1411 р. – Аппенцель, у 1415 р. – Арау, у 1416 р. – Вале, у 1436 р. – Зарґанс, у 1452 р. – Абатство Санкт-Галлен, у 1454 р. – Санкт-Галлен, Шаффгаузен, Фрібург, у 1460 р. – Турґау. Верховною владою в союзі був Таґзатцунґ –

зібрання представників кантонів, але у союзу не було спільної виконавчої влади та армії.

Зміцнення політико-військового становища Швейцарії привело до того, що 1474 р. герцог Передньої Австрії і граф Тіролю Сіґізмунд Габсбург ініціював укладення антибургундського австрійсько-швейцарського союзу. У ході Бургундських війн 1474–1477 рр. у битвах при Ерікурі (1474), Грансоні, Муртені (1476) та Нансі (1477) швейцарці самотійно, та спільно з союзниками, але за вирішальної ролі саме швейцарців, розбивали бургундців. Під Нансі загинув і герцог Бургундії Карл Сміливий. Невдовзі Бургундія розпалась і була поділена між Францією та Габсбургами, а швейцарські солдати здобули репутацію непереможних й почали активно залучатись на військову службу в якості найманців.

Військові перемоги швейцарців збільшили кількість бажаючих приєднатись до союзу. У 1481 р. до конфедерації були прийняті кантони Фрібург і Золотурн та був підписаний спільний для всіх 10 кантонів Сатанський договір. Водночас Імперія прагнула повернути контроль над Швейцарією. З цією метою у 1499 р. Швабський союз на чолі з імператором Максиміліаном I оголосив війну Швейцарському союзу. Невдала для німців війна завершилась Базельським миром, що фактично підтвердив незалежність Швейцарії, звільнивши її від усіх обов'язків перед Імперією

З початку XVI ст. швейцарці були задіяні в Італійських війнах. У 1512 р. вони зайняли Мілан і встановили протекторат над Міланським герцогством, а після перемоги над французами у битві при Новарі (1513) взагалі витіснили французів з Італії. Проте 13–14.09.1515 р. французька армія на чолі з новим королем Франціском I за підтримки венеціанців у битві при Мореньяно розгромила швейцарців. Ця поразка поклала край швейцарській експансії на південь і схід, проте за Швейцарією за-

лишились землі приєднаного Тічіно. Мир між Францією та Швейцарією, укладений у Фрібурзі 29.11.1516 р., фактично заклав основи швейцарської політики нейтралітету, оскільки передбачав відмову від вступу у союз із супротивниками іншої сторони у будь-якому військовому конфлікті та пошук дипломатичних чи судових варіантів вирішення можливих конфліктів між сторонами договору. Умови цього договору виконувались до вторгнення революційної французької армії у Швейцарію в 1798 р. Крім того, у 1521 р. було укладено договір, згідно з яким швейцарські найманці могли служити у частинах французької регулярної армії (скасовано у 1848 р.).

Паралельно з експансією на південь до союзу приєдналися кантони Базель та Шаффгаузен (1501) і Аппенцель (1513). До 1798 р. кількість повноправних кантонів – тринадцять – не змінювалась, що свідчило про надійні засади для існування конфедеративно-державного політичного об'єднання.

Реформація стала важливим політико-культурним фактором історії Швейцарії. Провідними діячами швейцарської Реформації були Ульріх Цвінглі (1484–1531), який здійснював свою реформаторську діяльність у Цюріху і Жан Кальвін (1509–1564), який довго жив у Женеві. Події Реформації сприяли розколу Швейцарії за релігійною ознакою, призвівши до чотирьох громадянських воєн між протестантськими й католицькими кантонами (1529, 1531, 1656, 1712). Однак причини цих війн мали не лише релігійний характер, а часто зумовлювались боротьбою за території і домінування в Конфедерації.

Утвердження протестантизму на теренах Швейцарії не привело до суттєвого розширення сфери громадянських свобод, а протестантська «інквізиція» мало чим поступалася інквізиції католицькій, однак переселення до Швейцарії релігійних дисидентів з Фран-

ції, Німеччини та Великої Британії надало суттєвий імпульс економічному розвитку країни, оскільки багато з них були ремісниками, торговцями, банкірами. Зокрема, саме тоді було закладено підвалини швейцарської годинникової промисловості й банківського сектору.

Політичне життя Швейцарії у XVII–XVIII ст. було більш-менш стабільним, хоча й не завжди мирним. Найбільшими соціальними конфліктами цього часу були: селянське повстання 1653 р., що охопило Базель, Берн, Золотурн і Люцерн, та повстання громадян проти міської олігархії у Женеві (1707 та 1781–1782), Цюріху (1713), Берні (1749), Фрайбурзі (1781–1782).

Ситуація у країні радикально змінилася внаслідок революційних подій у Франції. У 1798 р. революційні французькі війська окупували Швейцарію й за підтримки частини місцевої буржуазії створили Гельветичну Республіку з унітарним державним устроєм та централізованою системою управління. Ухвалена в 1798 р. під тиском французів, конституція була відображенням французької конституції. Вона утверджувала рівні громадянські права і свободи, відкидала традиційний федералізм, що провокувало конфлікт між федералістами й унітаристами. Ситуація була дещо згладжена Наполеоном, який у 1803 р. надав Швейцарії нову конституцію («Акт про посередництво»), що частково відновлювала федеративний устрій і розширювала кількість кантонів з 13 до 19 (додалися Граубюнден, Арау, Тургау, Санкт-Галлен, Во і Тічіно). Після поразки Наполеона у вересні 1814 р. було розроблено новий союзний договір, що об'єднував 22 незалежних кантони (додалися Вале, Женева і Невшатель), а в 1815 р. великі держави на Віденському конгресі визнали постійний нейтралітет Швейцарії.

Від часів завершення наполеонівських війн у Швейцарії тривала боротьба між лібералами й консерваторами, що завершилася

громадянською війною у 1847 р. У цій війні федеральна армія під командуванням генерала Гійома Дюфуа після нетривалих бойових дій перемогла об'єднання семи консервативно зорієнтованих католицьких кантонів Зондербунд (Люцерн, Урі, Швіц, Унтервальден, Цуг, Фрібург, Вале).

Наслідком цієї перемоги стала Конституція 1848 р., що започаткувала сучасну федеративну Швейцарію з федеральними органами влади, зі своїми винятковими сферами компетенції (зокрема, зовнішня політика). Нова Конституція включала положення щодо: фундаментальних прав людини; двопалатного парламенту; федерального уряду, який складався із семи членів з рівними правами і обирався парламентом; федерального суду, покликаного вирішувати спірні питання між кантонами. Тоді ж федеральною столицею Швейцарії було визначено Берн, а федеральний уряд отримав виняткове право випуску грошей, регулювання митних правил і визначення зовнішньої політики.

Конституція 1874 р. зміцнила повноваження центрального уряду та суттєво зміцнила світську владу, порівняно з релігійною. Антиклерикальна боротьба, відома під назвою «Kulturkampf», призвела до остаточної втрати Церквою політичних прав, а Орден єзуїтів був вигнаний зі Швейцарії. Прийняття нової редакції конституції надало імпульс розвитку прямої демократії. У 1874 р. було запроваджено практику референдумів.

XIX ст. та перша половина XX ст. були часом промислової революції у Швейцарії, що перетворила її на індустріальну державу. У 1801 р. народилась швейцарська текстильна промисловість, у 1804 р. – хімічна, у 1805 р. – машинобудівна. Показово, що швейцарці одразу взялися до виробництва власного устаткування, а не імпортували його. Перший паровий двигун, а також перші паровози, почали виготов-

лятися в Швейцарії у 1834 р.; перші автомобілі – у 1896 р., перші вантажівки – в 1903 р. Інтенсивно розвивалася годинникова промисловість, що була доповнена виробництвом музичних скринок і механічних іграшок. Прискорено розвивалася й харчова промисловість. У 1819 р. була створена перша шоколадна фабрика, а в 1875 р. винайдено молочний шоколад. У середині XIX ст. в Швейцарії розпочалось виробництво перших супових концентратів «Maggi» й «Knorr», а також дитячого харчування на основі молока й борошна.

Паралельно з розвитком промисловості у країні розвивалось і трудове законодавство, інноваційне для тогочасної Європи. Так, у 1815 р. в кантоні Цюрих було заборонено працювати дітям до 10 років та встановлено 12-годинний робочий день. Згодом подібні закони були схвалені й у решті кантонів, що завершилось прийняттям у 1877 р. відповідного федерального закону, який передбачав 11-годинний робочий день, обмежував працю вночі й у неділю, а також забороняв працювати дітям до 14 років.

Швейцарія як нейтральна держава не брала участі у Першій і Другій світових війнах. У період Першої світової війни їй вдалося відстояти свій нейтралітет, хоча країна й була оточена ворогуючими державами, а в суспільстві почався розбрат, коли німецькомовні швейцарці виявляли політичні симпатії до Німеччини, а франкомовні – до Франції.

Швейцарія суттєво постраждала від економічної кризи, спричиненої Першою світовою війною. Восени 1918 р. в країні відбувся перший загальнонаціональний страйк (до 400 тис. страйкуючих), організований соціал-демократами та профспілками. Учасники страйку вимагали 48-годинного робочого тижня, соціальних гарантій і рівних електоральних прав для жінок. Хоча ця акція протесту і була придушена військовою силою,

проте самі вимоги були задоволені впродовж наступних років.

Високий міжнародний авторитет Швейцарії був визнаний тим фактом, що Женеву обрали місцем перебування штаб-квартири Ліги Націй (1919–1946).

Другу світову війну та передвоєнні роки Швейцарія зустріла більш сконсолідованою в ідеологічному та політичному сенсах. Упродовж цього періоду Швейцарія дотримувалась політики «духовного самозахисту», ідеологічно протистоячи фашистській ідеології та приймаючи на своїй території біженців з нацистських держав. У період між 1939–1945 рр., Швейцарія прийняла 150 тис. біженців, хоча 25 тис. було відмовлено у політичному притулку. Нейтральна Швейцарія опинилася в оточенні нацистських держав та їх сателітів, що спонукало її до певної співпраці із цими режимами. Зокрема, Німеччині були передані банківські рахунки жертв нацистського режиму, також Швейцарський Національний банк придбав у Німецького Державного банку золоті запаси, що були експропрійовані німецькими окупантами в Бельгії, Нідерландах і Люксембурзі, а також у репресованих нацистами осіб. У часи Другої світової війни Швейцарія надавала кредити Німеччині й Італії, а в швейцарських банках осіли значні суми грошей, що належали жертвам нацистського режиму.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА КРАЇНИ З ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст. ДО СЬОГОДЕННЯ

Політична система Швейцарії забезпечує її цілісність та визначає міжнародний імідж. Трьома основними рисами швейцарської політики є федералізм, пряма демократія та нейтралітет.

Загальнодержавний рівень влади репрезентує Федеральна рада, до складу якої входить сім осіб, кожна з яких водночас очолює відповідний департамент (міністерство). По-

сади у Федеральній раді розподіляються між представниками чотирьох провідних партій Швейцарії: Вільною демократичною партією (існує з 1894, у 2009 об'єдналась із Швейцарською ліберальною партією, що існувала з 1913), Соціал-демократичною партією Швейцарії (з 1888), Християнсько-демократичною народною партією Швейцарії (заснована у 1912 як Католицька консервативна партія Швейцарії) та Швейцарською народною партією (з 1971).

У період між 1959 і 2003 рр. цей розподіл відбувався за «магічною формулою», згідно з якою по два місця отримували соціал-демократична партія, партія вільних демократів і партія християнських демократів, а Швейцарська народна партія – одне місце. В результаті виборів 2003 р. відбувся певний перерозподіл, і ШНП отримала два місця, а християнські демократи – одне.

Федеральним президентом Швейцарії терміном на один рік стає кожен із семи членів Федеральної ради, обирається на спільному засіданні обох палат. Ця посада не дає особливої влади чи привілеїв, а той, хто її обіймає, не припиняє очолювати відповідний департамент. Члени Ради обираються парламентом. У швейцарській системі виконавчої влади існує ще одна важлива посада – федеральний канцлер, основне завдання якого полягає у забезпеченні ефективного функціонування вищого органу виконавчої влади Швейцарії. Ця посада є настільки значущою, що канцлер вважається фактичним («восьмим») членом Федеральної ради.

Перша палата парламенту – Національна рада нараховує 200 депутатів, а місця в ній розподіляються між кантонами відповідно до кількості населення у кожному з них. У другій палаті парламенту – Раді кантонів – 46 депутатів, і вони репрезентують власне кантони. Вибори до парламенту відбуваються кожні чоти-

ри роки. Члени парламенту вважають свою діяльність громадським обов'язком – «служінням спільноті». Вони не отримують заробітної плати й не полишають свого попереднього місця роботи, збираючись на тритижневі парламентські засідання чотири рази на рік.

Політична система Швейцарії має чітку трирівневу структуру. Другий рівень, після федеральних органів влади, становлять 26 кантонів. Вони суттєво відрізняються як за площею, так і за кількістю населення. Зокрема, найбільший за територією кантон Граубюнден має територію 7105 км² та населення чисельністю 192 тис. осіб, а кантон Базель площею в 37 км² – 185 тис. У найбільшому за чисельністю населення кантоні Цюрих мешкає 1,3 млн осіб, а в кантоні Аппенцелль-Іннерроден – 15 тис.

Кожен кантон становить окрему підсистему політичної системи Швейцарії, зі своєю власною конституцією, урядом, парламентом, законами й судами. Вони мають різні податкові системи, самостійно визначаючи рівні оподаткування. Кантони наділені досить широкою адміністративною автономією, контролюють сфери освіти, соціального забезпечення, правоохоронної діяльності. Політичні рішення у різних кантонах приймаються по-різному, у найменших – громадяни особисто голосують на щорічних народних зборах, а в більших – голосування відбувається через обраних делегатів.

У 1960-х рр. Швейцарія зіштовхнулася із важкою внутрішньою проблемою. Декілька франкомовних кантонів, розташованих у горах Юра у кантоні Берн, почали вимагати створення окремого кантону. Це викликало опір німецькомовних мешканців. Врешті-решт після низки конфліктних ситуацій і референдумів на комунальному, кантональному й федеральному рівнях у 1979 р. до складу федерації було прийнято новоутворений кантон Юра, який відділився від кантону Берн.

У країні існує певна тенденція до централізації політичного життя Швейцарії, хоча й сили локальної ідентичності діють у своєму (відцентровому) напрямку. Так, у 1993 р. було засновано Конференцію кантональних урядів, що опосередковує відповідні рівні політичної системи Швейцарії, узгоджуючи інтереси та розподіляючи відповідальність між федеральним центром і кантонами. В цьому ж контексті у 1999 р. всі кантони було згруповано до семи макрорегіонів, кожен з яких концентрується навколо певного урбаністичного центру. В рамках цих макрорегіонів функціонують регіональні міжурядові кантональні конференції та конференції голів департаментів кантональних урядів. З часом дедалі більше повноважень у різних сферах суспільного життя (зокрема сферах екології й транспорту) делегується з кантонального на федеральний рівень.

Третім, і значною мірою базовим, рівнем політичної системи Швейцарії є рівень комун. Кожен швейцарець є передусім громадянином певної комуни, оскільки саме з цього громадянства автоматично випливає і громадянство кантональне, і громадянство загальнодержавне. Заявка на отримання швейцарського громадянства подається саме до комуни. У 2011 р. в країні налічувалася 2551 комуна, що дуже відрізняються і за площею, і за кількістю та щільністю населення. Існують комуни площею менше ніж один квадратний кілометр і з територією у декілька сотень квадратних кілометрів. Половина населення країни мешкає в комунах, кількість населення в яких становить до 1 тис. осіб, і лише 4% – в комунах з кількістю населення до 10 тис.

Комуни також мають досить широкі політико-адміністративні повноваження в сферах освіти, громадської безпеки, транспорту й охорони здоров'я. Саме в комунах збираються федеральні, кантональні та власне комунальні податки. У 90% комун рішення з найбільш

важливих питань комунального життя приймаються на загальних зборах, що відбуваються принаймні один раз на рік. Проте, у великих за територією й населенням комунах з найбільш важливих питань (зокрема бюджетних) комунального життя рішення ухвалюються шляхом голосування або через обраних (зокрема до міської ради) представників, або ж безпосередньо (зокрема поштою). Комуна є базовою і первинною ланкою політичної системи Швейцарії.

Проте комунальний рівень не позбавлений кризових тенденцій. Зокрема, частина комун виявилася нежиттєздатною, тобто неспроможною до автономного існування. Тому кількість їх скорочується. Зазвичай комуни або об'єднуються в більші, або ж слабші й менші комуни приєднуються до більших і багатших, чого останні намагаються уникати, оскільки це призводить до зниження рівня життя й інвестиційних надходжень та зростання рівня оподаткування.

Швейцарія є країною з надзвичайно розвиненою прямою демократією, що реалізується у двох головних формах: громадська законодавча ініціатива й референдум. Кожен громадянин Швейцарії має право законодавчої ініціативи. Аби це право реалізувати, йому необхідно зібрати 100 тис. підписів на підтримку своєї законодавчої пропозиції, що надає законні підстави для проведення референдуму.

Другою формою прямої демократії в Швейцарії є референдум. Йдеться про загальнонародне голосування щодо того чи іншого закону, уже прийнятого Федеральною асамблеєю. В разі якщо певний закон не влаштовує або окремого громадянина, або ж групу громадян, вони мають право цей закон оскаржити шляхом проведення загальнонаціонального референдуму. Для цього необхідно зібрати 50 тис. підписів упродовж ста

днів після офіційної публікації відповідного закону. Однак такі референдуми не можуть проводитися з питань, що порушують Конституцію та міжнародні зобов'язання Швейцарії. Протягом 1848–2013 рр. у Швейцарії пройшло понад 577 референдумів на федеральному рівні. Так, наприклад, у 2001 р. відбулось 11 загальнофедеральних референдумів, у 2002 р. – 9, у 2003 р. – 11, у 2004 р. – 13, у 2005 р. – 5, у 2006 р. – 6, у 2007 р. – 2, у 2008 р. – 10, у 2009 р. – 8, у 2010 р. – 6, у 2011 р. – 1, у 2012 р. – 12, у 2013 р. – 11 референдумів.

Водночас Швейцарія є останньою в Європі республікою, що ввела жіноче виборче право. На референдумі 1959 р. більшість швейцарців проголосувала проти цього. Лише на референдумі 1971 р. була схвалена конституційна поправка, що надала жінкам у Швейцарії рівне з чоловіками право обирати і бути обраними на федеральних виборах та брати участь у референдумах. Останнім кантоном, який зрівняв жінок у правах з чоловіками, в 1991 р. став Аппенцель-Іннерроден.

Побоювання поширення комуністичної ідеології у повоєнний час привели до ухвалення в 1948 р. парламентом декрету Федеральної ради про «посилення охорони держави», яким передбачались суворі покарання за усні чи друковані виступи з критикою дій уряду, у 1950 р. із державної служби були звільнені всі політично не благонадійні особи, у першу чергу – лівих поглядів.

У повоєнний час вибори до Національної ради у 1947, 1951, 1955, 1959, 1963, 1967, 1971, 1975, 1979, 1995 рр. виграла СДП, у 1983, 1987, 1991 рр. – ліберальна ВДП, у 1999, 2003, 2007, 2011 рр. – правопопулістська ШНП.

На виборах до Національної ради 1999 р. ШНП отримала 22,6% голосів, СДП – 22,5%, ВДП – 19,9%, ХДНП – 15,8%, Зелена партія Швейцарії – 5%; на виборах 2003 р. ШНП отримала 26,7% голосів, СДП – 23,3%, ВДП – 17,3%,

ХДНП – 14,4%, ЗПШ – 7,4%; на виборах 2007 р. ШНП отримала 28,9% голосів, СДП – 19,5%, ВДП – 15,8%, ХДНП – 14,5%, ЗПШ – 9,6%.

На виборах до Національної ради 2011 р. перемогу знову здобула ШНП – 26,2% голосів виборців, СДП – 18,7%, ВДП – 15,1%, ХДНП – 12,3%, ЗПШ – 8,4%. Особливостями цих виборів стало: припинення постійного розширення електоральної бази ШНП, що тривало з 1995 р. до 2007 р.; втрата усіма чотирма провідними партіями голосів, порівняно з виборами 2007 р.; вихід на політичну арену нових – більш центристських – партій, серед яких Консервативна демократична партія (5,4%), що у 2008 р. відкололася від ШНП, змістившись до центру, а також Зелена ліберальна партія (5,4%), що у 2007 р. відкололася від більш лівої Зеленої партії.

Загальним наслідком виборів 2011 р. стало зменшення поляризації (позиції правих і лівих партій ослабли) та зростання фрагментації політичної системи в результаті появи й зміцнення нових центристських партій. Найбільш гострими питаннями політичного життя Швейцарії, навколо яких розгорталася передвиборча боротьба, були питання міграції (чверть населення країни – це іноземці (2012 – 23,3%), кількість яких зростає щороку) і питання атомної енергетики (серед швейцарців зростає переконаність у необхідності відмови від атомної енергетики). Втрата частини голосів ШНП частково пояснюється відсутністю у неї чіткої позиції саме з другого питання.

Проте вибори до Національної ради 2015 р. показали, що невдоволення масовою імміграцією є суттєвим чинником під час виборів. Саме тому ШНП, яка у 2009 р. ініціювала референдум про заборону будівництва мінаретів, у 2010 р. – про автоматичну депортацію іноземців, визнаних винними у важких злочинах, а в 2014 р. – про введення квот на імміграцію, на виборах 2015 р. – здобула 29,4%

голосів (найбільша частка, яку отримувала будь-яка партія з 1919 р.). СДП – 18,8%, ВДП – 16,4%, ХДНП – 11,6%, ЗПШ – 7,1%.

Швейцарія є країною класичного нейтралітету, і саме нейтральний статус є однією з ідентифікуючих ознак цієї держави у світі. Сучасна швейцарська зовнішня політика ґрунтується на принципах: мирного співіснування, що передбачає запобігання міжнародним конфліктам та участь у їх замиренні; запровадження верховенства права, підтримки демократії й здійснення посередницької діяльності; поваги до прав людини та сприяння їх поширенню; захисту довкілля; представництва інтересів швейцарського бізнесу за кордоном; подолання глобальної бідності. Всі ці зовнішньополітичні принципи впливають з однієї базової цінності – нейтралітету, якому вже майже 500 років.

Розуміння швейцарцями свого нейтралістського міжнародного статусу цілком традиційне – неучасть у війнах і збройних конфліктах між іншими народами та неучасть у військово-політичних блоках. Цей підхід має й важливий внутрішньополітичний аспект, адже дозволяє зберегти державну цілісність країни, що складається з різних мовно-етнічних спільнот.

Певні зміни до теорії і практики нейтралітету були внесені одразу після завершення «холодної війни». Так, у 1996 р. Швейцарія приєдналася до програми НАТО «Партнерство заради миру», залишивши за собою право на вихід з цієї програми в разі, якщо членство в ній загрожуватиме нейтралітету. В 1999 р. до Косова було направлено групу швейцарських неозброєних добровольців, які увійшли до складу військового контингенту з підтримання миру. Таким чином, певною мірою Швейцарія відступила від жорстких принципів нейтральності, що викликало серйозні дебати в швейцарському суспільстві. Всі ці суперечності призвели до того, що в червні 2001 р.

відбувся референдум, який привів до зміни ролі швейцарської армії в міжнародних конфліктах. Так, збройні сили Швейцарії отримали право брати участь в операціях із підтримання миру, а також брати участь у спільних військових навчаннях з іншими країнами світу.

Важливим аспектом швейцарського нейтралітету є роль міжнародного посередника, що стала невід'ємною частиною міжнародного іміджу Швейцарії. Так, швейцарські дипломати доволі часто представляють інтереси тих країн, які не мають між собою дипломатичних відносин, наприклад, інтереси США на Кубі та в Ірані й інтереси Куби в США.

Після припинення існування Ліги Націй Швейцарія ухвалила рішення не вступати до новоствореної ООН, а бути у ній спостерігачем. Швейцарія стала місцем перебування європейської штаб-квартири Об'єднаних Націй, хоча сама вступила до ООН лише у 2002 р., ставши її 190-м членом.

Швейцарія прохолодно ставиться до своєї участі у євроінтеграційних процесах в Європі, хоча і виглядає своєрідним анклавом, що перебуває в оточенні країн-членів ЄС. Швейцарська Конфедерація не приєдналася до ЄЕС, однак у 1960 р. стала країною-засновником ЄАВТ.

Нормативні підвалини відносин Швейцарії і ЄС було закладено в 1972 р., коли було підписано Угоду про вільну торгівлю між ЄЕС і Швейцарією як країною-засновницею ЄАВТ. Процес зближення Швейцарії й Євросоюзу тривав, і в 1992 р. Швейцарія як член ЄАВТ підписала Угоду про Європейський економічний простір. Однак на референдумі 06.12.1992 р. проти членства в ЄЕП проголосувало 50,3% швейцарців (за – 49,7%) і 16 кантонів із 23. Однією з причин неприєднання Швейцарії до ЄС є глибоко вкорінені традиції федералізму та прямої демократії. У разі приєднання до ЄС Швейцарії довелося би здійснити реформи, спрямовані на передачу ряду повноважень

від кантонів центральній владі, щоб та могла повноцінно представляти країну в інституціях ЄС. Крім того, довелося б виключити зі сфери дії механізмів прямої демократії (референдумів) ті питання, які в ЄС відносяться до компетенції наднаціональних інститутів.

У 1994 р. Швейцарія розпочала переговори з Євросоюзом стосовно свого специфічного статусу в рамках ЄЕП, що дозволив би швейцарській стороні, зберігши власний суверенітет, скористатися з усіх переваг від глибшої інтеграції з ЄС. Внаслідок цих переговорів було підготовлено й підписано (1999, 2004) два пакети з десяти секторальних угод, що врегулювали відносини з ЄС із питань вільного руху людей, повітряних перевезень, дорожнього руху, сільського господарства, технічних торговельних бар'єрів, науки, членства в Шенгенській зоні, боротьби з організованою злочинністю та інших.

Двосторонній підхід, який швейцарська сторона сповідує у відносинах з Євросоюзом, фактично зробив її членом ЄЕП, максимально наблизивши до статусу країни-члена ЄС. Водночас, швейцарське суспільство не продемонструвало готовності остаточно набутти цей статус. Так, на референдумі 2001 р. більшістю в 76,8% голосів швейцарці відкинули ідею початку переговорів про вступ до ЄС. Водночас на референдумі 2005 р. більшістю у 54,6%, Швейцарія приєдналася до Шенгенської угоди, а на референдумі 2008 р. відкрила доступ на свій ринок праці робітникам з Болгарії та Румунії.

Попри нейтральний статус, Швейцарія зорієнтована на співпрацю з ЄС в галузі зовнішньої і безпекової політики. Зокрема, вона бере участь у ряді миротворчих місій ЄС і декларує свою готовність робити внесок у спільну зовнішню і безпекову політику Євросоюзу. У відносинах Швейцарії з ЄС існує декілька проблемних питань, у першу чергу це питання банківської таємниці в боротьбі з відмиванням

грошей та питання зростаючої трудової міграції з країн ЄС, що спонукає швейцарську сторону запроваджувати міграційні квоти. Однак у відносинах з ЄС Швейцарії вдалося віднайти баланс між національною незалежністю та регіональною інтеграцією.

Сьогодні Швейцарія є четвертим, найбільшим, торговельним партнером Євросоюзу. Так, наприклад, у 2008 р. вартість експорту ЄС до Швейцарії становила 67 млрд євро, а вартість швейцарського імпорту до ЄС – 47 млрд євро. На сьогодні між Швейцарією і ЄС укладено близько 210 торговельних угод, а в Швейцарії мешкає і працює 900 тис. громадян країн ЄС.

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ З ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

Економічна система сучасної Швейцарії є водночас і відповіддю на обмеженість у природних ресурсах та вузькість національного ринку, і реалізацією зручного географічного розташування та геополітичного статусу, тобто структурним наслідком сукупної дії негативних і позитивних передумов. Швейцарська економіка базується на висококваліфікованій робочій силі, сфері послуг, високих технологіях, виробничій диверсифікації, експорті, малому і середньому бізнесі. Швейцарія імпортує сировину й експортує високоякісні та високотехнологічні товари. У провідних галузях економіки країни до 90% продукції виробляється на експорт. За рівнем продуктивності праці Швейцарія займає п'яте місце в світі (2003).

Як країна, що не постраждала під час Другої світової війни та випускала продукцію високої якості, Швейцарія змогла суттєво наростити свої економічні показники. У 1945–1959 рр. вартість національного продукту зросла з 9,1 до 17,4 млрд франків. Це були найкращі показники у тогочасній Європі. Обсяги зовнішньої торгівлі протягом 1945–1958 рр. зросли з 2,6 до 13,9 млрд франків.

У 1950-х – 1970-х рр. ряд швейцарських брендів, що потребують висококваліфікованої праці, стали найкращими в світі: кінокамери «Volex H16»; магнітофони «Revox»; перші в світі наручні годинники з водостійкістю до 100 метрів «Rolex Submariner» (1953) та наднадійні годинники «Rolex Oyster Perpetual», що були у членів команди альпіністів, які першими піднялись на Еверест (1953); годинник «Omega Speedmaster», єдиний сертифікований NASA для космічних польотів, який був на руках Ніла Армстронга та Базза Олдріна, коли вони вперше в історії людства висадились на Місяці (1969) тощо.

Великими швейцарськими промисловими компаніями світового значення були: електротехнічна «Brown, Boveri & Cie», яка ще у 1901 р. збудувала першу парову турбину в Європі; електротехнічна «Escher-Wyss», яка ще в 1939 р. збудувала першу газотурбінну установку замкнутого циклу; машинобудівна «Sulzer», яка ще в 1898 р. спільно з Р. Дізелем розробила один із перших варіантів дизельного двигуна; машинобудівна «Georg Fischer», яка у 1957 р. першою почала випускати пластикові трубопровідні системи; збройова «Oerlikon»; автомобільна «Saurer»; харчова «Nestle»; металургійна «Alusuisse», яка у 1924 р. першою стала використовувати алюмінієву фольгу для упаковки та зберігання продуктів харчування; хіміко-фармацевтичні «Ciba», «Geigy» (у 1969 р. об'єднались), «Sandoz», «Hoffmann-La Roche»; комп'ютерна «Logitech» та інші.

Серед небагатьох соціальних проблем, що турбували Швейцарію у другій половині ХХ ст., варто особливо виокремити проблему трудової міграції, яка невпинно зростала з 1960-х рр., викликаючи спротив правоконсервативних сегментів швейцарського суспільства, репрезентованих ШНП. У 1960 р. у Швейцарії працювало 800 тис. іноземних працівників. У 1970, 1974 та 1977 рр. навіть про-

ходили референдуми щодо обмеження частки іноземців у населенні Швейцарії, що правда – не результативні. Проте вже у 1987 р. імміграція була обмежена, а на референдумі 1994 р. схвалено більш жорсткі умови перебування іноземців. І все ж іноземні працівники є невід'ємною частиною швейцарського ринку праці – в Швейцарії один з чотирьох працюючих – іноземець.

На сьогодні Швейцарія – за часткою в міжнародній торгівлі, рівнем іноземних інвестицій, ступенем доступу громадян до глобальних телекомунікаційних мереж – може вважатися однією з найбільш глобалізованих країн світу. Так, наприклад, протягом 1988–1998 рр. кількість працівників на швейцарських фірмах за кордоном зросла із 890 тис. до 1,6 млн. У 2010 р. 15 швейцарських компаній належали до 500 найбільших глобальних корпорацій. Серед них відомий велетень сучасної фармацевтичної індустрії – «Novartis» та найбільша у світі корпорація харчової галузі – «Nestle», персонал якої становить 278 тис. працівників, з яких 97 % є громадянами інших країн.

Попри надзвичайно високий рівень інтернаціоналізованості й глобалізованості швейцарської економіки, бізнес цієї держави все ще зберігає свій національний характер. Так, іноземці складають 40 % членів керівних органів провідних компаній Швейцарії та 27 % менеджерів. Проте основу швейцарської економіки становить саме малий і середній бізнес, який створює 60 % ВВП країни. Так, на 2008 р. дві третини робочих місць було створено на підприємствах, у яких зайнято не більше 250 працівників і які становлять 99 % всіх швейцарських підприємств.

У своїй експортній політиці Швейцарія сповідує стратегію «експортних ніш», суть якої полягає в постачанні на вузькі сегменти зовнішніх ринків максимально високоякісної та максимально високоякісної продукції. Ця

стратегія передбачає високоякісне, високо-технологічне, високодиверсифіковане виробництво та потребує висококваліфікованої робочої сили. Так, вкрай диверсифікованою є хімічна промисловість, що випускає понад 30 тис. найменувань продукції.

За кількістю осіб, задіяних у сфері наукових досліджень і дослідно-конструкторських робіт, Швейцарія переважає решту економічно розвинених країн світу, а за часткою ВВП, що витрачається на наукові дослідження (2000-і рр. – 3 %) поступається лише небагатьом. Сфера послуг є ключовою для швейцарської економіки: тут задіяно близько 73 % всієї робочої сили, в промисловості – 23 %, а в сільському господарстві – менше 4 %.

Фінансовий сектор був і залишається основою й опорою швейцарської економіки. Він забезпечує 11 % ВВП, у ньому задіяні 199 тис. осіб. У Швейцарії (на початок 2012) функціонувало 328 приватних банків, однак панівні позиції в цьому секторі обіймають лише «UBS» і «Credit Suisse». Загальна вартість активів цих двох фінансових потуг у шість разів більша від швейцарського ВВП. Швейцарські банки є головними гравцями глобального ринку фінансів, управляючи 27 % всіх світових банківських активів. Крім того, Швейцарія є одним із найбільших світових інвесторів: так, у 2008 р. загальний обсяг швейцарських зарубіжних активів складав близько 3,3 трлн шв. фр. Фінансовий сектор країни включає також 24 кантональні банки, основним завданням яких є розвиток місцевих економік шляхом надання дешевих позик. Поширення набуває така форма фінансової інституції, як ісламський банк. Перший у Швейцарії ісламський банк було відкрито в Женеві в 2006 р.

Швейцарія – світовий лідер у сфері послуг офшорного банківського обслуговування приватних осіб. У 2011 р. вона утримувала близько 27 % всіх активів, що розміщують-

ся клієнтами в зарубіжних банках за межами своєї країни. На кінець 2011 р. сукупні активи швейцарського банківського сектору склали 3582 млрд шв. фр.

Суворі правила щодо банківської таємниці вкладів привели зокрема до того, що у 1996 р. спадкоємцями жертв Голокосту у США було подано декілька позовів проти швейцарських банків через приховування активів жертв Голокосту та перешкоджання доступу до них спадкоємців. У 1998 р. сторонами було укладено угоду про компенсацію на суму в 1,25 млрд доларів, з умовою повної відмови від подальших претензій до банків і до швейцарського уряду у справах, пов'язаних з Голокостом.

Більшість ключових і порогових історичних подій впливали на розвиток швейцарської фінансової системи переважно позитивно – завдяки таємниці вкладів (жорсткій професійній етиці), миролюбності й неучасті в конфліктах (нейтралітетові), політико-ідеологічній індіферентності та зорієнтованості винятково на прибуток. Таким чином, завдяки своїм базовим цінностям і формам організації, фінансова система Швейцарії спромоглася використати історію Європи, зростаючи разом з глобальним утвердженням євроатлантичного світу.

У 2011–2013 рр. Швейцарія, як і раніше, займала перше місце в світовому рейтингу забезпечення банківської таємниці (дані міжнародної дослідницької організації «Tax Justice Network»). Проте посилення боротьби з приховуванням податків у Європі привело до того, що під тиском ЄС 15.10.2013 р. уряд Швейцарії підписав Конвенцію про взаємну адміністративну співпрацю з податкових питань, що може відібрати у країни одну з ключових переваг – гарантоване збереження банківської таємниці.

Точне машинобудування, приладобудування й мікроелектроніка є наступним за значенням, після фінансів, сектором швейцарської економіки. В цих галузях на кінець

2009 р. було зайнято понад 330 тис. осіб, і найбільше робочих місць у Швейцарії створюється саме в цьому секторі. 80 % продукції сектору експортується. Також 85 % продукції фармацевтичної й хімічної промисловості виробляється на експорт (у 2005 р. в цій сфері працювало 900 підприємств). Регіональним центром даної промисловості є Базель, а основними фірмами – «Roche» і «Novartis».

Традиційним сектором економіки Швейцарії є виробництво годинників, яке на 95 % зорієнтоване на експорт. Середня вартість експортного швейцарського годинника в 2006 р. становила 410 дол. Найпопулярнішим за рівнем продаж у світі пластиковим годинником є швейцарський «Swatch».

Туризм є важливою галуззю економіки Швейцарії. Так, у 2008 р. іноземні відвідувачі витратили в Швейцарії 15,6 млрд франків, а 3 % швейцарського ВВП забезпечується саме індустрією туризму (2011). За даними Всесвітньої туристичної організації, Швейцарію у 2010 р. відвідало 8,6 млн туристів, у 2014 р. – 9,1 млн.

Швейцарія, попри її цілковито континентальне розташування, має досить потужний торговельний флот (30 суден), а вся галузь лише в Швейцарії створює 130 тис. робочих місць та забезпечується 4 % ВВП країни.

В аграрній сфері зайнято 4 % робочої сили країни і ця частка невинно зменшується, як зменшується і кількість фермерських господарств – з 92 тис. у 1990 р. до 45 тис. у 2009 р. Серед європейських країн Швейцарія (разом з Австрією) є лідером в «органічному» та екологічно чистому фермерстві. 11,1 % всіх швейцарських фермерських господарств вважаються «органічними», з 1998 р. в с/г виробництві Швейцарії заборонено використання гормонів та антибіотиків.

56 % швейцарської електроенергії виробляється на 556 ГЕС. Дамба «Гранд-Діксенс» гід-

рокомплексу «Клезон-Діксенс» висотою 285 м. є однією з найвищих у світі. У Швейцарії діє 5 АЕС, що виробляють 40% електроенергії. Після аварії на японській АЕС «Фукусіма» у 2011 р. швейцарський уряд ухвалив рішення про відмову від спорудження нових АЕС та зупинку діючих після вичерпання строків їх експлуатації.

Швейцарія була й залишається досить стабільною в соціальному сенсі країною. Впродовж десятиків років рівень безробіття не перевищував 1%, сягнувши своєї рекордної висоти наприкінці 1990-х – 5,7%, знизившись у 2001 р. до 1,7%, а від 2007 р. перебуваючи у межах 2,8%. Соціальну допомогу від держави отримує 3,3% населення країни (ті, чий дохід менший 2200 франків на особу).

Основними торговельними партнерами Швейцарської Конфедерації є Німеччина (32,3% імпорту та 20,2% експорту), Італія (10,4% імпорту та 7,8% експорту), США (5,0% імпорту та 10,2% експорту), Франція (8,6% імпорту та 7,1% експорту), Велика Британія (3,4% імпорту та 4,8% експорту) (2011, Федеральний статистичний офіс).

За даними Євростату, обсяг зовнішньої торгівлі Швейцарії (у поточних цінах) складав у 2005 р. – 329,7 млрд євро (експорт – 176,7 млрд, імпорт – 153 млрд), у 2006 р. – 359 млрд, у 2007 р. – 390,3 млрд, у 2008 р. – 434,1 млрд, у 2009 р. – 417,2 млрд, у 2010 р. – 517,1 млрд, у 2011 р. – 617,4 млрд, у 2012 р. – 642,8 млрд, у 2013 р. – 683,1 млрд, у 2014 р. – 625 млрд, у 2015 р. – 689 млрд євро (експорт – 380 млрд, імпорт – 309 млрд).

Обсяги ВВП Швейцарії, за даними Євростату (в поточних цінах) склали: у 1998 р. – 244 млрд євро, у 2000 р. – 294 млрд, у 2005 р. – 327 млрд, у 2007 р. – 348 млрд, у 2008 р. – 376 млрд, у 2009 р. – 388 млрд, у 2010 р. – 439 млрд, у 2011 р. – 501 млрд, у 2012 р. – 517 млрд, у 2013 р. – 515 млрд, у

2014 р. – 530 млрд у 2015 р. – 604 млрд євро (серед EU-28 показники вищі лише у Німеччині, Франції, Великій Британії, Італії, Іспанії та Нідерландах).

ІСТОРИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ШВЕЙЦАРІЇ З УКРАЇНОЮ ДО 1991 р.

З XVI ст. вихідці з України навчаються в швейцарських університетах. Зокрема, першим українцем, який вступив в університет м. Базель, був Іван Рокита (1549), першими студентами, які записалися під час вступу як «Rutenus», були Станіслав Старзеховіус і Станіслав Кернегус (1561). У 1551 р. в Базелі були видані дві промови про турецьку загрозу для Європи (т. зв. «турчики»), написані українським письменником-гуманістом Станіславом Оріховським.

У 1822 р. група швейцарців із кантону Во з ініціативи винороба-ботаніка Луї Тардана заснувала свою колонію на березі Дністровського лиману – «Шабо». Швейцарські колоністи переїжджали сюди до 1870-х рр. і займались виноградарством та садівництвом. У середині XIX ст. їх кількість зросла до 252 чол., їм належало понад 200 тис. кущів винограду кращих європейських сортів, у 1924 р. у колонії проживав 941 чол. У 1940 р. більшість колоністів виїхала до Швейцарії та інших європейських країн.

Більш сталі зв'язки між українськими і швейцарськими землями налагоджуються з другої половини XIX ст., коли до Швейцарії починають прибувати на навчання студенти й перші політичні емігранти з царської Росії. Серед останніх був, зокрема, український науковий і суспільно-політичний діяч Михайло Драгоманов, навколо якого утворився т. зв. «Женевський гурток», куди входили Михайло Павлик, Сергій Подолинський, Остап Терлецький, Яків Шульгін, Микола Зібер, Федір Вовк. У 1878–1881 рр. гурток видавав у Жене-

ві журнал «Громада», перше в історії української преси безцензурне видання. Крім цього, М. Драгоманов видавав у Женеві часопис «Вольное слово» (1881–1883).

У 1914 р. Євген Бачинський засновує у Швейцарії Український клуб (з 1934 р. – Українсько-швейцарський клуб), а потім разом з Петром Чикаленком – «Українську книгарню» (Лозанна, діяла у 1917–1921 рр.). В 1915–1916 рр. Лев Юркевич видавав у Женеві газету УСДП «Боротьба», Василь Степанківський у Лозанні в 1915–1920 рр. – часопис «L'Ukraine», а Союз визволення України щомісячник «La Revue Ukrainienne» (1915–1917), Д. Донцов у Берні «Korrespondenz der Nationalitäten Russlands» (1916–1917).

Першим українським дипломатичним представником у Швейцарії в статусі посланника УНР 26.04.1918 р. був призначений Микола Шраг. За часів Української Держави 10.10.1918 р. була заснована Надзвичайна дипломатична місія у Берні (перший голова – Євген Лукасевич, 1918–1919) та Консульства у Женеві (Є. Сакович) і в Цюріху (О. Вілінський), а за часів Директорії і в Лозанні (Є. Бачинський). У 1919–1923 рр. місію УНР у Швейцарії у ранзі міністра очолював барон Микола Василько. Місія у Берні була фактично центральною місією у Європі. З 1923 р. і до ліквідації місії у 1926 р. обов'язки її керівника виконував генеральний консул Зенон Курбас. Також у 1919–1928 рр. існувала Українсько-швейцарська торгова палата.

У міжвоєнний період українську громаду в Швейцарії очолював колишній секретар Центральної Ради Михайло Єремїїв, у країні функціонувала українська друкарня та інформаційне бюро, а в Женеві – студентське товариство «Україна». У 1929 р. український композитор Омелян Нижанківський, який проживав та працював у Берні, пише музику для Маршу українських націоналістів. Також у 1930–1937 рр. Швейцарія була місцем перебуван-

ня лідера ОУН Є. Коновальця, який у 1930 р. організував та скеровував видання «Bulletin d'informations Ukrainiennes», а також ініціював та здійснював різноманітні акції на підтримку української національно-визвольної справи. Так, у червні 1931 р. в Женеві відбулася Всешвейцарська виставка Червоного Хреста, де Україна фігурувала як держава.

Після Другої світової війни, у 1947 р., завдяки зусиллям колишнього депутата польського сейму М. Рудницької у Женеві було засновано Український допомоговий комітет, що надавав допомогу українським біженцям. З аналогічною метою в Цюріху було засноване Українське допомогове об'єднання, яке спочатку очолював В. Литвин, а потім В. Стихар. Повоєнне життя української діаспори в Швейцарії розгорталося навколо заснованого у 1951 р. Українського товариства Швейцарії. Товариство чотири рази на рік видає інформаційний вісник «Трембіта Гельвеції».

УКРАЇНСЬКО-ШВЕЙЦАРСЬКІ ВІДНОСИНИ З 1991 р.

Державну незалежність України Швейцарська Конфедерація визнала 23.12.1991 р., дипломатичні відносини встановлено 06.02.1992 р. Посольство Швейцарії в Україні було відкрите у липні 1992 р., а українське Посольство у Швейцарії розпочало свою роботу в лютому 1993 р. Першим тимчасово повіреним у справах України в Швейцарії у 1992 р. був призначений Андрій Озадовський, першим послом України в Швейцарській Конфедерації у 18.09.1992 р. був призначений Олександр Сліпченко. Першим швейцарським послом в Україні був призначений Армен Каммер.

Перший офіційний візит президента України Л. Кучми до Швейцарської Конфедерації відбувся 22.03.1996 р., 14–15 травня 2009 р. відбувся офіційний візит президента України В. Ющенка, решта візитів мали робочий

характер і відбувалися у рамках Всесвітнього економічного форуму в Давосі. У листопаді 2009 р. відбувся офіційний візит в Україну голови Ради Кантонів Швейцарії Алена Берсе, у квітні 2011 р. – президента Швейцарії Мішлін Кальмі-Рей, у липні 2013 р. – голови Ради кантонів Швейцарії Філіппо Ломбарді, у вересні 2016 р. – голови Національної ради Швейцарії Крісти Марквальдер.

Між країнами успішно розвивається міжпарламентське співробітництво, свідченням чого є обмін візитами парламентських делегацій (1992, 1993, 1997, 2001, 2002, 2010, 2013, 2016 рр.).

Найважливішими двосторонніми договорами, що заклали ґрунтовну базу співробітництва, є угоди між Україною та Швейцарською Конфедерацією: про торговельне та економічне співробітництво від 21.07.1995 р.; про заохочення та взаємний захист інвестицій від 20.04.1995 р.; про фінансове та технічне співробітництво від 13.10.1997 р.; про регулярне повітряне сполучення від 21.07.1993 р.; Конвенція про уникнення подвійного оподаткування стосовно податків на доходи і на капітал, укладена в жовтні 2000 р., та ряд інших. Загалом станом на кінець 2011 р. між Україною і Швейцарією було підписано 28 двосторонніх угод, а ще 7 є чинними в порядку правонаступництва від СРСР.

Економічним відношенням між Україною і Швейцарією властива позитивна динаміка. За даними Держстату України, обсяги двосторонньої торгівлі товарами та послугами у 2004 р. склали 953 млн дол. США (український експорт – 672 млн, імпорт – 281 млн), у 2005 р. – 1 млрд, у 2006 р. – 923 млн, у 2007 р. – 1,2 млрд, у 2008 р. – 2,8 млрд. Внаслідок впливу світової фінансової кризи у 2009 р. обсяги двосторонньої торгівлі впали до 1,3 млрд дол. США (експорт – 756 млн, імпорт – 626 млн), а потім почали поступово зростати: у 2010 р. – 1,5 млрд,

у 2011 р. – 1,9 млрд, у 2012 р. – 1,7 млрд, у 2013 р. – 2,4 млрд, у 2014 р. – 1,8 млрд, у 2015 р. – 1,5 млрд, у 2016 р. – 1,9 млрд дол. США (експорт – 782 млн, імпорт – 1 млрд 175 млн).

Обсяг прямих швейцарських інвестицій до України постійно зростає і сягнув на 01.04.2017 р. 1 млрд 471 млн дол. Понад 60 % цих інвестицій спрямовано у сферу промисловості. Водночас з України у Швейцарію на 01.07.2014 р. було інвестовано лише 8,1 млн дол. США.

Однією із найбільших швейцарських компаній, які працюють в Україні, є «Nestle» (з 1994). У 1998 р. «Nestle» купила контрольний пакет акцій Львівської кондитерської фабрики «Світоч», у 2003 р. – «Волиньхолдинг» (ТМ «Торчин»), у 2010 р. – ТОВ «Техноком» (ТМ «Мівіна»). Компанія просуває на ринку України продукцію торгових марок «Nescafe», «Nesquik», «Coffee-mate», «Nuts», «KitKat», «Lion», «Purina», «Gerber», «Bistrot», «Світоч», «Торчин» та «Мівіна». «Nestle» є одним з найбільших інвесторів у харчову промисловість України, а також одним з найбільших платників податків.

Також в Україні працює «Swiss Krono Group» (з 2000), якій належить три заводи з виробництва плит ДСП і OSB у Львівській, Івано-Франківській та Харківській обл.; «Glas Trosch» (з 2008), якій належить 10 підприємств з виробництва склопакетів (у Бахмуті, Дніпропетровську, Києві, Кривому Розі, Одесі, Львові, Полтаві, Сімферополі, Харкові і Херсоні) та ряд інших компаній.

Водночас у Швейцарії зареєстровано ряд компаній з українським капіталом, наприклад, «Ferrexpo Plc» (К. Жеваго), якій належить ВАТ «Полтавський гірничозбагачувальний комбінат», «RosUkrEnergo AG» (Д. Фірташ).

З 01.06.2012 р. набула чинності угода про вільну торгівлю з країнами Європейської асоціації вільної торгівлі, до якої належить Швейцарія.

У 1997 р. Швейцарія та Україна уклали двосторонню угоду щодо технічної співпраці, в рамках якої в Києві було відкрито Швейцарське бюро співробітництва (1999) для координації та підтримки програм в Україні.

Швейцарські допомогіві проекти в Україні здійснюються за декількома основними напрямками: 1. Місцеве самоврядування і публічні послуги: підтримка децентралізації в Україні (з 2007; 4,9 млн швейц. франків); муніципальна програма врядування та сталого розвитку (2005–2012); посилення спроможності органів місцевого самоврядування в Україні (2011–2014). 2. Репродуктивне здоров'я: програма «Здоров'я матері та дитини» (2008–2015; 8,3 млн); комунікації щодо зміцнення репродуктивного здоров'я та здоров'я матері й дитини (2011–2015; 3 млн); комплексна медична допомога у випадках небажаної вагітності (2009–2014; 1,6 млн). 3. Фінансова та економічна стійкість: програма з подолання наслідків кризи в Україні (2010–2012; 2,3 млн); розвиток органічного ринку в Україні (2012–2016; 5 млн); інвестиційний клімат в Україні для аграрного сектору (2012–2014; 3 млн); швейцарська програма сприяння імпорту (2012–2015; 27,6 млн). 4. Стале використання енергоресурсів: покращення енергоефективності у м. Вінниця (2011–2015; 16 млн); енергоефективність у житловому секторі України (2010–2013; 3 млн); центр більш чистого виробництва (2011–2015; 4,8 млн). Загалом у період 2011–2014 рр. в рамках швейцарського співробітництва з Україною на різні програми та проекти виділено понад 60 млн швейцарських франків.

Швейцарські гуманітарні і благодійні фонди й організації щороку здійснюють акції з надання гуманітарної допомоги соціально незахищеним верствам населення та релігійним організаціям в Україні. Це, зокрема, «Help-point Sumy» з міста Волен, «Акція допомоги Західній Україні Острепферат» з м. Цюрих,

«Tschernobyl Kinder» з міста Санкт-Галлен, «Грін Крос Україна, Світло на Сході», «Тріумф серця», «Sdokat». У рамках міжрегіонального співробітництва Цюрих у 2008 р. передав Вінниці 25 міських трамваїв.

Свідченням дружнього характеру двосторонніх відносин є відкриття у 2009 р. у м. Вевей пам'ятника всесвітньовідомому українському письменнику М. Гоголю. У 2011 р. в університеті м. Фрібург відбувся міжнародний симпозиум, присвячений 150-й річниці смерті Т. Шевченка, у концертному залі «Yehudi Menuhin Forum» в м. Берн відбувся благодійний концерт «Вшанування музикою», присвячений 25-м роковинам Чорнобильської катастрофи, відбулася серія благодійних концертів українських мистецьких колективів.

В 1992 р., одразу після проголошення державної незалежності України, групою вихідців з України (понад 30 осіб) було засновано Швейцарсько-українську асоціацію, у 1994 р. в Санкт-Галлені – Товариство «Друзі України у Швейцарії». Проте основною українською організацією в країні залишилось Українське товариство у Швейцарії (Андрій Лужницький). Помітними особистостями української громади Швейцарії є дочка відомого політичного діяча П. Скоропадського – Олена Отт-Скоропадська та почесний консул України в Женеві (2003–2016) Богдан Гаврилишин.

ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ СПАДЩИНИ

До Списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО у Швейцарії протягом 1983–2016 рр. були віднесені: бенедиктинський монастир Святого Іоана в Мюстаір (VIII ст.); монастир Святого Галла у м. Санкт-Галлен (VIII ст.); Старе місто Берна (XII–XV ст.); замки Кастельґранде, Монтебелло і Сассо Корбаро та кріпосні стіни м. Беллінцона (I–XV ст.); Ретійська залізниця (XIX–XX ст.); планування міст Ла-Шо-де-Фон

та Ле-Локль (XVIII–XX ст.); Швейцарські Альпи Юнгфрау-Алеч; гора Сан-Джорджіо; терасні виноградники області Лаво; швейцарська тектонічна зона Сардона; доісторичні пальові житла в Альпах (56 об'єктів у кантонах Женева, Санкт-Галлен і Во, V–I тис. до н. е.); архітектурний спадок Ле Корбюзьє (XX ст.).

Серед інших визначних місць Швейцарії: гора Маттергорн; найдавніший у Європі діючий дерев'яний міст-каплиця Капельбрюкке

в Люцерні (1333); Шийонський замок поблизу Монтре (XII ст.); гора Пілатус; ворота Шпалентор в Базелі (XIV ст.); собор Гроссмюнстер (XI–XIII ст.) та монастир Фраумюнстер (IX ст.) у Цюріху; Рейнський водоспад поблизу м. Нойгауз-ам-Райнфалль; льодовик Фораб.

До об'єктів світової документальної спадщини «Пам'ять світу» ЮНЕСКО у 2011 р. включила зібрання Жан-Жака Руссо в Женеві і Невшателі.

Електронні джерела:

Сайт Федеральної асамблеї: <http://www.parliament.ch>

Сайт Федеральної ради: <http://www.admin.ch>

Сайт Федерального статистичного офісу: <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/en/index.html>

Офіційний інфоportal Швейцарії: <http://www.swissworld.org/ru>

Посольство України в Швейцарській Конфедерації: Feldeggweg 5, 3005 Bern, Switzerland, <http://switzerland.mfa.gov.ua/ua>

Посольство Швейцарії в Україні: вул. Козятинська 12, Київ, Україна, 01015, <http://www.eda.admin.ch/kiev>

Сайт Швейцарського бюро співробітництва в Україні: <http://www.swiss-cooperation.admin.ch/ukraine/>

Сайт Українського товариства у Швейцарії: <http://ukrainian-helvetica.ch>

Література:

Ван Мюйден Б. История швейцарского народа. – СПб., 1898. – Т. 1. – 419 с., 1900. – Т. 2. – 444 с., 1902. – Т. 3. – 480 с.

Fahrni D. An Outline History of Switzerland. From the Origins to the Present Day. – Zürich, 2003. – 135 p.

Райнхард Ф. История Швейцарии. – М., 2013. – 144 с.

Петров И. А. Очерки истории Швейцарии. – Екатеринбург, 2006. – 912 с.

Парадоксальная Швейцария // Государства Альпийского региона и страны Бенилюкс в меняющейся Европе / ред. Швейцер В. Я. – М., 2009. – С. 125–230.

Clive H. Church, Randolph C. Head The Politics and Government of Switzerland. – Cambridge, 2013. – 324 p.

Шаффхаузер Р. Прямая демократия в Швейцарии. – СПб., 1994. – 144 с.

Чернеженко О. М. Конституційно-правова модель місцевого самоврядування в Швейцарії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2013. – 20 с.

Breiding R. J. Swiss Made: The Untold Story Behind Switzerland's Success. – Profile Books, 2013. – 416 p.

Trampusch Ch., Mach A. Switzerland in Europe: Continuity and Change in the Swiss Political Economy. – N.Y., 2011. – 244 p.

Linder W. Swiss democracy: Possible Solutions to Conflict in Multicultural Societies. – N. Y., 2010. – 272 p.

А. Г. Бульвінський